

RAQAMLI JURNALISTIKA VA MEDIA TRANSFORMATSIYASI: INTERNET VA MOBIL TEXNOLOGIYALARINING JURNALISTIKAGA TA'SIRI

Farangiz ABRUYEVA

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy

kommunikatsiyalar universiteti

jurnalistika fakulteti 1-bosqich talabasi

Abstract. The article analyzes the process of digital journalism and media transformation. The development of the Internet and mobile technologies has affected journalism, the main differences between traditional and online journalism, and the main ethical issues arising in digital journalism are considered. In particular, such pressing issues as fake news, copyright, privacy, and information bias are analyzed from a scientific point of view. The article concludes with the importance of technologies in modern journalism and recommendations for their effective use.

Keywords: digital journalism, media transformation, Internet, mobile technologies, fake news, plagiarism, privacy, social networks, traditional journalism.

Аннотация: В статье анализируется процесс цифровой журналистики и трансформации СМИ. В нем рассматривается влияние развития Интернета и мобильных технологий на журналистику, основные различия между традиционной и онлайн-журналистикой, а также основные этические проблемы, возникающие в цифровой журналистике. В частности, с научной точки зрения будут проанализированы такие актуальные вопросы, как фейковые новости, авторское право, конфиденциальность и информационная предвзятость. Статья

завершается рекомендациями относительно значения технологий в современной журналистике и их эффективного использования.

Ключевые слова: цифровая журналистика, трансформация СМИ, интернет, мобильные технологии, фейковые новости, плагиат, конфиденциальность, социальные сети, традиционная журналистика.

Annotatsiya. Maqolada raqamli jurnalistika va media transformatsiyasi jarayoni tahlil qilinadi. Internet va mobil texnologiyalar rivojlanishi natijasida jurnalistikaga qanday ta'sir ko'rsatgani, an'anaviy va onlayn jurnalistika o'rtasidagi asosiy farqlar hamda raqamli jurnalistikada yuzaga kelayotgan asosiy etik muammolar ko'rib chiqiladi. Xususan, soxta yangiliklar, mualliflik huquqi, shaxsiy hayot daxlsizligi va axborotning tarafkashligi kabi dolzarb masalalar ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Maqola zamonaviy jurnalistikada texnologiyalarning ahamiyati va ularni samarali qo'llash bo'yicha tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: raqamli jurnalistika, media transformatsiyasi, internet, mobil texnologiyalar, soxta yangiliklar, plagiat, shaxsiy hayot daxlsizligi, ijtimoiy tarmoqlar, an'anaviy jurnalistika.

Kirish. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, internet va mobil texnologiyalarning jadal sur'atlar bilan kirib kelishi jurnalistika sohasida misli ko'rilmagan o'zgarishlarga olib keldi va uning yaratilishidan tortib tarqatilishigacha bo'lgan barcha jarayonlarga ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda jurnalistlar va ommaviy axborot vositalari faqatgina matnli materiallar bilan cheklanib qolmay, balki video, infografika va podkast kabi multimedia formatlarini ham faol qo'llamoqda. Shu bilan birga, raqamli jurnalistikada soxta yangiliklar (fake news), plagiat va shaxsiy hayot daxlsizligi kabi muammolar dolzarbligicha qolmoqda. Raqamli jurnalistikaning rivojlanish yo'nalishlari, an'anaviy jurnalistikadan farqlari va dolzarb etik muammolarini ilmiy tahlil qilish lozim.

Raqamli jurnalistika 20-asr oxiridan boshlab hozirgi kungacha uzoq yo'lni bosib o'tdi. Raqamli jurnalistikaning dastlabki qadamlari 1990-yillarning boshlarida internetning paydo bo'lishi va tarqalishi bilan bog'liq. Aynan shu paytda birinchi onlayn gazetalari va axborot saytlari paydo bo'la boshladi, bu jurnalistlarga o'z materiallarini internetga joylashtirish va elektron pochta orqali ma'lumot almashish imkonini berdi. 2000-yillarda internet yanada keng tarqaldi, bu raqamli jurnalistikaning yangi bosqichga ko'tarilishiga olib keldi. Bu vaqtda multimedia jurnalistikasi faol rivojlandi, bu foto, video va audio materiallardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, bloglar va ijtimoiy tarmoqlar paydo bo'ldi, bu fuqarolik jurnalistikasining rivojlanishiga yordam berdi, bunda oddiy odamlar o'z ma'lumotlari va fikrlari bilan bo'lishishlari mumkin edi. 2010-yillar mobil inqilob davri bo'ldi, bunda smartfonlar va planshetlar keng tarqaldi. Bu raqamli jurnalistikaga katta ta'sir ko'rsatdi va mobil jurnalistika (mojo) paydo bo'lishiga olib keldi, bunda jurnalistlar o'z mobil qurilmalari yordamida ma'lumot yaratish va tarqatish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Ijtimoiy tarmoqlar jurnalistikaning asosiy platformalariga aylandi, bu erda yangiliklar tez tarqaldi va keng e'tirofga sazovor bo'ldi. 2020-yillarda va undan keyingi davrda sun'iy intellekt (SI) va boshqa yangi texnologiyalar jurnalistikaga faol ravishda joriy etilmoqda. SI ma'lumotlarni yaratish, tahlil qilish va tarqatishni avtomatlashtirishga imkon beradi. Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) kabi texnologiyalar jurnalistikada yangi imkoniyatlar yaratmoqda va yanada immersiv va interaktiv materiallar yaratishga imkon beradi.

1. Internet va raqamli texnologiyalar jurnalistikaga quyidagi asosiy yo'nalishlarda ta'sir ko'rsatmoqda:

1.1. Axborot tarqatish tezligi va global auditoriyaga chiqish. An'anaviy bosma nashrlar va televizion yangiliklar ma'lum vaqt oralig'ida axborot tarqatsa, raqamli jurnalistikada xabarlar real vaqt rejimida tarqatiladi. Masalan, CNN yoki BBC kabi global media kompaniyalari internet va mobil ilovalar orqali yangiliklarni bir zumda millionlab auditoriyaga yetkazishi mumkin. Bundan tashqari, blogerlar va fuqarolik jurnalistikasi rivojlanishi bilan yangilik tarqatish monopoliyasi yo'qoldi. Endi har bir internet foydalanuvchisi ijtimoiy tarmoqlarda tezkor axborot yetkazishi mumkin, bu esa jurnalistikaning demokratiklashuviga olib kelmoqda.

1.2. Multimedia vositalari va interaktiv ilim. Raqamli jurnalistika oddiy matnli kontent bilan cheklanmaydi. Quyidagi multimedia elementlari jurnalistikani yanada interaktiv va jozibali qiladi: Infografika – murakkab statistik ma'lumotlarni oson tushunarli grafiklar shaklida berish. Video va podkastlar – YouTube, TikTok va Spotify kabi platformalar orqali jurnalistik materiallarni audiovizual tarzda yetkazish. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) – The New York Times kabi nashrlar o'z maqolalarini virtual reallik formatida ham taqdim etmoqda.

1.3. Mobil texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning o'rni. Mobil qurilmalar orqali axborot iste'moli sezilarli darajada oshdi. 2023-yil holatiga ko'ra, dunyo bo'ylab internet foydalanuvchilarining 92% mobil telefonlar orqali axborot qabul qiladi (Statista, 2023). Shu sababli, jurnalistik platformalar o'z kontentlarini mobil ilovalar va moslashuvchan veb-dizayn orqali auditoriyaga taqdim etmoqda. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar (Facebook, Instagram, Twitter, Telegram) jurnalistika uchun muhim distributsiya kanallariga aylandi. Hozirda aksariyat yangiliklar an'anaviy media platformalarida emas, aynan ijtimoiy tarmoqlarda birinchi bo'lib tarqaladi.

2. Raqamli jurnalistika an'anaviy jurnalistikadan quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi:

Mezon	An'anaviy jurnalistika	Onlayn jurnalistika
Platforma	Gazetalar, jurnallar, radio, TV	Veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlar, podkastlar
Axborot tarqatish tezligi	Sekin (kunlik yoki haftalik chop etish)	Real vaqt rejimida yangilanish
Interaktivlik	Cheklangan (o'quvchi faqat xat yoki qo'ng'iroq orqali fikr bildira oladi)	Yuqori (izohlar, layklar, ovoz berish tizimi, interaktiv media)
Axborot formati	Asosan matn va statik rasm	Matn, video, infografika, VR, AR
Tahririyat roli	Kuchli (faktlar sinchiklab tekshiriladi)	Ba'zan sust (tezkorlik tufayli faktlar yetarlicha tekshirilmasligi mumkin)

3. Raqamli jurnalistikada etik muammolar, raqamli jurnalistika imkoniyatlar bilan birga bir qancha murakkab muammolarni ham keltirib chiqardi.

3.1. Falsifikatsiya va soxta yangiliklar (fake news), soxta yangiliklar muammosi bugungi kunda dolzarb muammolardan biridir. 2016-yilgi AQSh prezidentlik saylovlari paytida feyk yangiliklar Facebook va Twitter orqali millionlab auditoriyaga yetib borgan. Soxta axborotlar ko'pincha quyidagi usullar orqali tarqatiladi: Klick-beyt sarlavhalar – faqat ko'proq klik yig'ish uchun noto'g'ri yoki chalg'ituvchi sarlavhalar qo'llaniladi. Manipulyatsiya qilingan rasm va videolar – Photoshop yoki sun'iy intellekt

orqali o'zgartirilgan materiallar haqiqat sifatida taqdim etiladi. Deepfake texnologiyalari – mashhur shaxslarning so'zlarini o'zgartirib, yolg'on kontent yaratish imkonini beradi.

3.2. Mualliflik huquqi va plagiat. Internetda axborot tez tarqalishi sababli mualliflik huquqi masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Ko'pgina bloglar va veb-saytlar boshqa manbalardan ruxsatsiz foydalanib, materiallarni o'z nomidan tarqatadi. Bunga qarshi kurashish uchun Google va Facebook kabi yirik platformalar avtomatlashtirilgan plagiat tekshirish tizimlarini yo'lga qo'ymoqda.

3.3. Xolislik va shaxsiy hayot daxlsizligi. Raqamli jurnalistika ba'zan tarafkashlik va senzura muammolariga duch keladi. Ayrim hollarda ijtimoiy tarmoqlar orqali noto'g'ri ma'lumotlar tarqalishi yoki manipulyatsion media texnologiyalari yordamida jamoatchilik fikri boshqarilishi mumkin. Shuningdek, jurnalistlar va blogerlar shaxsiy hayot daxlsizligini buzishi mumkin, masalan, mashhurlar yoki davlat arboblari haqida noqonuniy ma'lumot tarqatish orqali.

Raqamli jurnalistika nimadan iboratligi haqida mutlaqo kelishuv yo'q. Mu Linning ta'kidlashicha, „Veb va mobil platformalar bizdan hamma narsani qamrab oluvchi ishlab chiqarish yondashuvi uchun platformasiz fikrlashni talab qiladi — avval [raqamli] tarkibni yarating, keyin tegishli platformalar orqali tarqating.“ Onlayn auditoriya uchun bosma kontentni o'zgartirish ba'zilar uchun etarli, boshqalari esa raqamli vositaning gipermatn kabi noyob xususiyatlari bilan yaratilgan kontentni talab qiladi. Fondevila Gascón raqamli jurnalistikaning mohiyatini to'ldirish uchun uning tarkibiga multimedia va interaktivlikni qo'shadi. Deuze fikricha, onlayn jurnalistika jurnalistikaning boshqa turlaridan jurnalistlar kontent yaratish yoki namoyish qilishda e'tiborga olishlari kerak bo'lgan texnologik komponenti bilan funktsional jihatdan farqlanishi mumkin. Raqamli jurnalistik ishi CNN (professional jurnalistlar tomonidan ishlab chiqarilgan) kabi sof tahririy tarkibdan tortib, Slashdot (kirishda rasmiy to'siqlar

mavjud bo'lmagan aloqa) kabi ommaviy ulanish veb-saytlarigacha bo'lishi mumkin. Raqamli jurnalistikaning an'anaviy jurnalistikadan farqi uning auditoriya va axborot tashkilotlariga nisbatan muxbirning qayta kontseptuallashtirilgan roliga bo'lishi imkoniyati mavjud. Raqamli jurnalistika evolyutsiyasi uchun jamiyatning tezkor ma'lumotga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish. Ammo, ehtimol, raqamli jurnalistikaning aniq tabiati va rollari bir muncha vaqt davomida to'liq ma'lum bo'lmaydi. Ba'zi tadqiqotchilar, hattoki, onlayn kontentni bepul tarqatish, onlayn reklama va oluvchilarning yangiliklardan foydalanishning yangi usuli ommaviy axborot vositalarini tarqatuvchilarning bir nusxada sotish, obunalar va reklama maydonlarini sotishga asoslangan an'anaviy biznes modelini yo'qotib qayta shakllantirishni hohlaydi va buni mumkinligini ta'kidlaydilar. Raqamli jurnalistikani qamrab olgan ta'sirlar jamiyatda yangiliklar iste'mol qilish uslubini, media sanoatini va jurnalistikani butunlay o'zgartiradi. Bu o'zgarishlar ham ijobiy, ham salbiy natijalarga olib keladi, shuning uchun axborot tarqatishda yangiliklarning sifati va ishonchliligiga alohida e'tibor qaratish zarur.

Xulosa o'rnida raqamli jurnalistika zamonaviy axborot almashinuvi jarayonini tubdan o'zgartirdi. Internet va mobil texnologiyalar natijasida tezkorlik, interaktivlik va multimedia formatlari keng ommalashdi. Shu bilan birga, jurnalistika etik muammolar – soxta yangiliklar, mualliflik huquqi buzilishi va shaxsiy hayot daxlsizligi muammolari bilan ham yuzlashmoqda. Kelajakda raqamli jurnalistikani yanada ishonchli va xolis qilish uchun jurnalistlar hamda media tashkilotlari yangi texnologiyalar va fakt tekshirish usullaridan samarali foydalanishi lozim. Shuningdek, jurnalistlar yangi texnologiyalarni o'zlashtirish bilan birga, axborotning ishonchliligini saqlash, betaraflik va etik tamoyillarga rioya qilish majburiyatini ham unutmasliklari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 2211-236.
2. Pavlik, J. V. (2013). *Journalism and New Media*. Columbia University Press.
3. Deuze, M. (2008). The Changing Face of Journalism: In the Age of Convergence. *Journalism Studies*, 9(5), 477-491.
4. Statista. (2023). Share of internet users who access the internet via mobile phones worldwide from 2015 to 2023. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/330695/share-of-mobile-internet-users-worldwide/>.
5. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe Report.